

УДК 581.9:582.5/9:[581.95+581.96](477.72)

В.В. Шаповал

*Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН
вул. Паркова, 15, смт Асканія-Нова, Чаплинський район, Херсонська обл., 75230 Україна*

НОТАТКИ ДО КОНСПЕКТУ ФЛОРИ СУДИННИХ РОСЛИН АСКАНІЙСЬКОГО СТЕПУ: ОСТАННІ ЗНАХІДКИ, РЕДАКЦІЙНІ ЗМІНИ ТА КРИТИЧНІ КОМЕНТАРІ

Асканійський степ, ревізія флористичного списку, уперше знайдені види, нові локалітети

НОТАТКИ ДО КОНСПЕКТУ ФЛОРИ СУДИННИХ РОСЛИН АСКАНІЙСЬКОГО СТЕПУ: ОСТАННІ ЗНАХІДКИ, РЕДАКЦІЙНІ ЗМІНИ ТА КРИТИЧНІ КОМЕНТАРІ.

В.В. Шаповал. – У статті розглядаються результати останніх флористичних обстежень та суміжних геоботанічних робіт 2014–2016 рр. на території природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова" у контексті загальної редакції конспекту флори судинних рослин (Шаповал, 2012), поточних змін таксономічного складу та реєстру місцезростань. Подано інформацію про уперше знайдені види з оцінкою сучасної чисельності, поширеності, еколого-ценотичної приуроченості та припустимої заносної природи останніх. Розширено перелік зареєстрованих місцезростань окремих раритетних та чужорідних рослин. Згадуються види з попереднім критичним статусом, що тепер вилучені з флористичного списку або перейшли до категорії достеменно зростаючих.

ЗАПИСКИ К КОНСПЕКТУ ФЛОРЫ СОСУДИСТЫХ РАСТЕНИЙ АСКАНИЙСКОЙ СТЕПИ: ПОСЛЕДНИЕ НАХОДКИ, РЕДАКЦИОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ И КРИТИЧЕСКИЕ КОММЕНТАРИИ.

В.В. Шаповал. – В статье рассматриваются результаты последних флористических обследований и смежных геоботанических работ 2014–2016 гг. на территории природного ядра Биосферного заповедника "Аскания-Нова" в контексте общей редакции конспекта флоры сосудистых растений (Шаповал, 2012), текущих изменений таксономического состава и реестра местопроизрастаний. Подано інформацію о впервые найденных видах с оценкой современной численности, распространенности, эколого-ценотической приуроченности и допустимой заносной природы последних. Расширен перечень зарегистрированных местопроизрастаний отдельных раритетных и чужеродных растений. Упоминаются виды с предыдущим критическим статусом, которые теперь изъяты из флористического списка или перешли в категорию доподлинно произрастающих.

NOTES TO A SYNOPSIS ON THE FLORA OF VASCULAR PLANTS OF ASKANIAN STEPPE: RECENT FINDS, EDITORIAL CHANGES AND CRITICAL COMMENTS.

V.V. Shapoval. – The results of recent floral surveys and allied geo-botanical works for 2014–2016 in the natural core area of the Biosphere Reserve "Askania Nova" within the context of the general edition synopsis on the flora of vascular plants (Shapoval, 2012), current changes of taxonomic composition and locus register are considered in the paper. The information about the first found species with an estimate of current population, prevalence, eco-cenotic attachment and acceptable alien nature of the latter was given. The list of registered loci of certain rare and alien plants was widened. The species with previous critical status are mentioned that now are removed from the floral list or transferred to a category as really growing.

Останній оприлюднений конспект флори судинних рослин асканійського степу (природне ядро Біосферного заповідника "Асканія-Нова", загальною площею 11054 га) складений за результатами оригінальних обстежень 2003–2010 рр., критичного аналізу, узагальнень та номенклатурно-таксономічної редакції попередніх флористичних зведень XIX–XX ст. (Шаповал, 2012). Конспект налічує 521 вид, при цьому зі складу флори вилучено 81 вид, згаданий попередниками, 25 наведено з критичним статусом, 38 зазначено уперше. Таким чином, зміни у флористичному списку носили докорінний характер. Проте подальші систематичні обстеження флори та рослинності природного ядра додають та уточнюють дані щодо актуального складу флори та поширення окремих рослин. Подібну ситуацію легко було передбачити, оскільки традиційні конспекти флор, флористичні списки і чеклісти, будучи запорукою поступу у пізнанні об'єму флори, її організації та окре-

мих тенденцій у багаторічному вимірі, репрезентують собою лише узагальнений зріз знань на конкретному етапі, цілком закономірний і необхідний при накопиченні матеріалу щодо змін складу, оцінки чисельності та поширеності, конкретизації існуючих та фіксації нових місцезростань рослин. При цьому, подібні зрізи лишаються і будуть періодичними, без претензій на "остаточний вердикт" у констатації об'єму, таксономічного складу флори і його номенклатурної редакції (Шаповал, 2012). Саме тому, подальші флористичні дослідження у природному ядрі Біосферного заповідника "Асканія-Нова" зберігають актуальність та забезпечені новизною і практичною значимістю.

У ході сучасних оригінальних маршрутних обстежень та геоботанічних зйомок модельних площ асканійського степу, з супутніми описами рослинності, зроблено ряд флористичних знахідок. Разом з тим, за результатами критичної ревізії гербарного фонду ASCN та аналізу літературних джерел, означились інші зміни таксономічного складу флори, що стали, сукупно зі згаданими натурними здобутками, предметом розгляду даної статті.

Матеріали і методи досліджень

Матеріали роботи зібрані у 2014–2016 рр. під час маршрутних флористичних обстежень природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова", геоботанічних зйомок постпірогенного профілю ділянки "Стара" (смуга шириною 300 м, площею 95,4 га; квартали 59–62) та рослинності Новоетапського перелогу. Даний переліг лежить у північно-західній частині найбільшого "Південного" масиву та займає 105,2 га у 25, 26 і 42 кварталах. Переліг розораний у 1962 р. та "залужений" у 1967, до 2011 р. викошувався у рамках біотехнічних робіт з практично незмінною ротацією через рік. Периферійна смуга, шириною близько 80 м, скошується дотепер з протипожежною метою. Із заходу Новоетапський переліг межує з дендрологічним парком "Асканія-Нова", будучи відокремленим автотрасою Асканія-Нова – Чкалове та мінералізованими протипожежними смугами.

Місце і час флористичних обстежень обирались традиційно з огляду на екоотпінчу та рельєфну диференціацію території асканійського степу, еколого-ценотичну приуроченість та специфіку феноритму рослин, діючий режим природокористування окремих площ степу, господарську діяльність та інфраструктуру безпосередньо прилеглої буферної зони (орні землі, перелоги, дороги, лісосмуги, дендропарк тощо). Фіксацію флористичних знахідок здійснено у розрізі закладеної та, здебільшого, збереженої в натурі квартальної мережі (1×1 км) за допомогою навігатора Lowrance iFinder з 12-канальним GPS/WAAS приймачем та подальшою обробкою DMS-координат у програмі Google Earth_4.3.0.0. Геоботанічні зйомки виконані окомірним маршрутним методом у спосіб паралельних пересічень (Грибова, Исаченко, 1972); масштаб 1:10000. Робочі картографічні ходи за генеральними маршрутними лініями пройдені паралельно через кожні 150 м з перпендикулярними бічними перетинами щокожні 50 м (на ~75 м углиб, до зімкнення з ходом наступного паралельного ряду). Мали місце поконтурні знімальні та допоміжні обходи. Таким чином, полігони геоботанічної зйомки були сумлінно "пронизані" пішими ходами, що сприяло ретельному флористичному огляду території і точній фіксації знахідок. Зокрема, описана щільність маршрутних ліній дала змогу здійснити тотальну інвентаризацію деревно-чагарникових біоморф у складі рослинності Новоетапського перелогу, раніше занесених та значно підрослих з часу останнього біотехнічного сінокошу.

При характеристиці уперше знайдених рослин подано інформацію про чисельність, загальну поширеність (перелічені усі осередки), еколого-ценотичну приуроченість та припустиме походження останніх (приблизний час та джерело заносу). Окрім логічних змін таксономічного складу конспекту, здійснено його редакцію через пертурбації актуального статусу окремих критичних видів (не підтверджених гербарними зборами та іншими зустрічами), що тепер вилучені зі складу флори або перейшли до категорії достеменно зростаючих. Окремі зміни у флористичний список судинних рослин природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова" внесено за результатами критичної ревізії гербарного фонду ASCN та аналізу літературних джерел (Федорончук, 2008).

Номенклатуру подано за чеклістом флори судинних рослин України (Mosyakin & Fedoronchuk, 1999) та узгоджено з номенклатурно-таксономічною базою International Plant Names Index (IPNI) [www.ipni.org].

Результати досліджень та їх обговорення

Розгляд останніх флористичних знахідок почнемо з достатньо рідкісної у лівобережних причорноморських степах кольраушії розрослої *Kohlrauschia prolifera* (L.) Kunth. [*Petrorhagia prolifera* (L.) P.W.Ball et Heywood] (Caryophyllaceae), з раптом розплутаною передісторією її присутності у складі асканійської флори. Загалом, рослина непритаманна даній території, будучи елементом здебільшого петрофітної природи, що тяжіє до кам'янистих, лесових та глинистих відслонень у Правобережному Степу та Лісостепу, Криму та приазовських степах. Останнім часом заноситься у західні регіони України, зростаючи по рудеральних екотопах, тому розглядається кенофітом європейського походження, ксенофітом (випадково занесеним), ефемерофітом (Кузярін, 2012).

У природному ядрі Біосферного заповідника "Асканія-Нова" кольраушію знайдено у значній кількості практично по усьому Новоетапському перелозі (квартали 25, 26, 42) та у 59 кварталі масиву "Південний" (одиночні екземпляри на межі протипожежного прокошу, поруч з меморіалом на честь О.І. Покришкіна). Крім того, рослина трапляється у дендропарку (сухі галявини східної частини парку, щебенисто-піщані узбіччя доріг у р-ні цвинтаря) та на прилеглої території селища (околиці стадіону). Загалом, її чисельність у 2016 р. була досить значною і, мабуть, носила характер спалаху на тлі попередньої непоказної присутності, оскільки допустити таку стрімку та обширну експансію одночасно з заносом надто проблематично і необачно. З іншого боку, у попередні роки рослина жодного разу не помічалась, попри досить часті проходи (у т.ч. неспеціальні) через указані локалітети. Ще більше бентежить цілковита відсутність кольраушії на практично дотичній до Новоетапського перелозу ділянці "Стара" (квартал 42), розділених "міжполосицею" близько 30 м ширини. Не знайдено рослину і у контактній зоні перелозу з рештою цілини Південного масиву. Таким чином, на території природного ядра популяція кольраушії зосереджена, фактично, у межах Новоетапського перелозу з незначним за чисельністю осередком у західному куті 59 кварталу. Еколого-ценотична амплітуда популяції досить широка, оскільки охоплює фенісекціальні (сінокісні) типчатники [ас. *Festuca valesiaca* + *Koeleria cristata* + *S. ucrainica* (+ *S. capillata*)] на протипожежних прокосах по периметру перелозу, густі зарості тирси з перемінною домішкою тонконогу та синцю [ас. *Stipa capillata* (+ *S. ucrainica*) + *Poa angustifolia* + *Leymus ramosus*], приурочені до плакорних місцезростань та водозбірних улоговин, остепнені фітоценози стоколосу безостого [ас. *Bromopsis inermis* + *Stipa capillata* (+ *S. ucrainica*, *Festuca valesiaca*)] у понижених місцинах, монодомінантні зарості стоколосу [ас. *Bromopsidetum inermis purum*] по западинах та старих дорогах тощо.

На цьому можна було б закінчити короткий нарис про знахідку *Kohlrauschia prolifera* у асканійському степу, коли б не досліджений гербарний зразок № 08520 з колекції ASCN, що зберігається у збірній теці з "нерозібраними" зборами рослин різних родин. Останній репрезентує, за визначенням Є.П. Веденькова та О.Г. Веденькової (колектори), *Dianthus pseudoarmeria* M. Bieb., при цьому дату збору на етикетці не зазначено, локалітет указано не надто конкретно: "Херсонская обл., Чаплинский р-он, Аскания-Нова, запов. степь, кв. 59". У передостанньому флористичному списку (Веденьков, 1989, с. 20) про *D. pseudoarmeria* написано наступне: "Очень редок. Южный, 59 кв., единственное местообитание¹. Впервые обнаружен на степи в 1981 г. Е.П. Веденьковым и А.Г. Веденьковой. Адвентивный ассектатор степных сообществ". Треба додати, що це була перша і єдина зустріч *D. pseudoarmeria* у асканійському степу. Таким чином, указаний гербарний зразок під № 08520, скоріше усього, датується саме 1981 р. Та парадокс у тому, що його "зміст" жодним чином не стосується *D. pseudoarmeria*; у дійсності, зібрані екземпляри є зрілими особинами кольраушії розрослої – чашолистки з сухоплівчастими смугами між долями і тупими зубцями, чашечка гола, пелюстки з цілокраєм відгином та "м'якою" виїмкою, не зубчасті (Notae criticae: *Kohlrauschia prolifera* (L.) Kunth. Det. В. Шаповал, 2.06.2016 р.).

¹ Наголосимо, що знахідка приурочується саме до "Південного" масиву, а не ділянки "Стара" з його складу, тому, мабуть, стосується периферійної смуги 59 кварталу. Проте, на "картосхемі місцезнаходжень малочисельних видів заповідника" (Елонова, 1990) локалітет *D. pseudoarmeria* позначений углибині 59 кварталу, у межах "Старої" ділянки.

Що маємо у підсумку? Фактично, сучасна знахідка *K. prolifera* (ASCN: 4 гербарні аркуші, 2–7.06.2016 р.) розплутала стару діагностичну помилку та посприяла усуненню з флористичного списку раніше зачисленого *Dianthus pseudoarmeria*, причому з беззаперечною гербарною аргументацією. З огляду на це, уперше згадану нами кольраушію слід приймати за "умовно новий" вид, що лише заміщує собою "хибний" *D. pseudoarmeria*. Перелічені факти схилиють до думки про заносну природу рослини: зростання на старому перелозі, з мережею доріг, та порушеній межі степу, поруч з ріллею, перша знахідка у 1980-х рр., попри глибоку історію флористичних досліджень в Асканії-Нова, зрештою, загальні закономірності і тенденції поширення *Kohlruschia prolifera* в Україні. Мабуть, з часу заносу у флору асканійського степу чисельність кольраушії була надто і постійно низькою, а локальний ареал популяції замалим, аби одразу потрапити і триматись у полі зору дослідника.

Наступний вид є настільки новим у складі флори судинних рослин природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова", наскільки й "банальним" сам по собі – мак дикий, самосійка *Papaver rhoeas* L., синантропний елемент (археофіт, епекофіт), що часто засмічує рудеральні екотопи та агроценози буферної зони і регіону загалом. Менше з тим, це перша його зустріч у степу (ASCN: 2 гербарні аркуші, 23.05.2016 р.), на додачу до установлених спіткань іншого заносного маку – *P. stevenianum* Mikheev [*P. dubium* auct. non L., р.р. (Пачоский, 1923; Веденьков, Водоп'янова, 1974; Веденьков, 1989; Елонова, 1990)]. Наразі *P. rhoeas* реєструється спорадично по самому краю цілини, здебільшого у смузі шириною близько 1 м, обіч протипожежної прооранки, попід автотрасою Асканія-Нова – Чкалове, де по узбіччю та відкосах насипу, до самого краю кювету, розкидані куртини дикого маку з численними дорідними екземплярами, що сукупно забезпечують потужні полум'янисті аспекти. Особини, що заносяться у природне ядро та зростають по бровці цілини, помітно припідняті над смугою ріллі, значно поступаються за розмірами придорожнім рослинам, оскільки вологи тут набагато менше. Хоча іноді спостерігаються і досить крупні (60–70 см висоти) екземпляри. Треба зазначити, що поодинокі особини *P. rhoeas* фіксуються до 200 м углиб степу.

Останній факт остаточно переконує у "закріпленні" виду у складі флори природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та прогресуючій тенденції популяційної динаміки. Найбільш вірогідними осередками подальшого поширення *P. rhoeas* у степу є порушені екотопи: борозни, межі, прооранки, штучні насипи, забур'янені бутани давніх "ховраховин", утолки лисячих нір, колонії нориць *Microtus socialis* Pallas, 1773, нежилі мурашники *Lasius Fabricius*, 1804 у подах тощо.

Ще одна знахідка у степу носить цілком безпрецедентний характер і сприймається з долею розгубленості, проте логічно пояснюється близькістю дендрологічного парку "Асканія-Нова". Йдеться про кизильник *Cotoneaster* cfr. *racemiflorus* (Desf.) K. Koch.¹ (ASCN: 2 гербарні аркуші, 7.06.2016 р.). Єдиний кущ рослини, висотою близько 0,7 м, зростає на Новоетапському перелозі за 340 м від його західного краю, що межує із дендропарком (N 46°28'4.68"; E 33°53'22.44"). Дане місцезростання приурочене до пологого схилу з пануючою асоціацією *Stipa capillata* (+ *S. ucrainica*) + *Poa angustifolia* + *Leymus ramosus*. Примітно, що поруч проходить широка стара дорога, добре збережена у рельєфі та суцільно заросла стоколосом безостим *Bromopsis inermis* (Leyss.) Holub. Знайдена особина кизильника була у гарному стані, з багатьма дорідними, непошкодженими гілками та численними незрілими плодами (по 3–5 у суплідді).

Треба додати, що *Cotoneaster racemiflorus* у останніх таксономічних списках рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова" (Каталог..., 2003, 2012) не значиться, проте указується у підсумках робіт Г.М. Карасьова (Карасев, 1962) та зведенні Г.М. Карасьова і Л.М. Панової (1974, с. 133): "Одержаний у 1958 р. насінням з ДНБС, досяг вис. 3,5 м... Жаростійкий, зимує без обмерзання. Потребує поливу і утеплення на зиму".

¹ Поточний таксономічний діагноз потребує уточнення за флоральними параметрами (форма, колір пелюсток, опушеність чашечки тощо) наступного вегетаційного сезону. Решта ретельно розглянутих морфологічних ознак цілком узгоджуються з діагностичною характеристикою *Cotoneaster racemiflorus* (Замятнин, 1954).

Загалом, ми схильні досить обережно сприймати подібні знахідки деревно-чагарникових біоморф (зокрема, похідних дендропарку) на території природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та не робити поспішних оцінок, механічно зачисляючи усе знайдене до списку флори судинних рослин. Як було зазначено у останньому конспекті (Шаповал, 2012), критерієм "відбору" до списку спонтанно занесеної (не спеціально посадженої) рослини, здатної утриматись у флорі степу значний проміжок часу, стала її спроможність до репродукції чи дезінтеграції. У такий спосіб удалось істотно обмежити перелік занесених культурних чи природно поширених у Причорномор'ї лігнозних форм та "відкинути" насаджені чи спонтанно зростаючі поодинокі особини, що позиціонують себе рестаційними фітостратемами – лише утримуються на території степу обмежений період, не маючи змоги розмножитись і поширитись.

З огляду на ці методологічні нюанси, а також достеменний факт плодоношення у *Cotoneaster* ssp. *racemiflorus*, вид необхідно включати у список флори судинних рослин природного ядра Біосферного заповідника "Асканія-Нова", попри далекість і несумісність його ареалу та природної еколого-ценотичної приуроченості, ейдологічний дисонанс з корінною фізіономією та географією асканійського степу.

Аналогічна ситуація з іншим заносним чагарником роду *Spiraea* L., попередньо визначеним як таволга звіробоєлиста *S. hypericifolia* L. (Шаповал, 2012). У межах ділянки "Стара" зростає 2 дорідних куща, висотою 0,9 та 1,5 м у центрі 59 кварталу та практично на перехресті 42, 43, 59, 60 кварталів, за 40 м від екскурсійної стежки (N 46°27'10,26"; E 33°53'25,74" / N 46°27'23,14"; E 33°53'54,19"). У 2012 р. ці кущі постраждали від масштабної пожежі, проте добре відновились. Безперечно, рослина занесена, причому останнім часом, з огляду на першу її сучасну знахідку за неабиякої примітності у степу (ASCN: 2 гербарні аркуші, 16.06.2011 р., 8.07.2016 р.).

Подальший аналіз зібраного гербарію та натурні спостереження переконали у приналежності знайденої рослини до поширеного гібриду *S. hypericifolia* та *S. crenata* L., описаного у ранзі самостійного гібридогенного виду *S. × multiflora* Zabel: пагони неясно гранні, дрібноволосисті, коричневі; листки оберненояйцеподібні, рідше широколанцетні з довгоклиноподібною основою, 1,2–2,4 см довжини та 0,4–1,2 см ширини, пильчасті вище середини (молоді іноді цілокраї), з добре означеними трьома центральними жилками (бічні трохи зігнуті дугою), дрібно опушені (більше зісподу), сіро-зелені; бруньки значно коротші черешка, волосисті; суцвіття щиткоподібні, багатоквіткові (до 20), верхні практично сидячі або на коротких облистяних пагонах, чим нижчі – тим на більш видовжених; пелюстки білі, чашолистки витягнуто-трикутні, не відігнуті. Єдине, що дисонує з класичним діагнозом (Шульгіна, 1954) – листки не майже сидячі, а з добре помітним черешком, близько 0,5 см довжини.

Поки незрозуміла ситуація з джерелом походження *S. × multiflora* у степу, оскільки даний інтродуцент значиться у єдиному флористичному зведенні дендропарку (Липа, 1939), більше того, не згадується і потенційний учасник гібридизації *S. crenata*. Попри інтродукцію у 1887 і 1970 рр. та згадку у першому "систематичному описі порід ботанічного парку" 1939 р., *S. hypericifolia* надалі фігурує лише у останньому конспекті: наразі у дендропарку зростає 4 особини, що формують насіння, не обмерзають та є середньопосухостійкими (Каталог..., 2012). Хоча, В.В. Шульгіна (Шульгіна, 1954) у монографічній обробці роду *Spiraea* серед інших місць інтродукції *S. × multiflora* (у культурі з 1884 р.), безпосередньо вказує Асканію-Нова.

Ще один новий вид з групи деревних біоморф – частий утікач із культури, в'яз низький *Ulmus pumila* L. Спорадично по межах степу (у борознах), перелогах, поруч із лісо-смугами зустрічались молоді неплідноносні рослини (ASCN: № 06993, 06994), але серед цієї "критичної" маси починають траплятись і дорослі з плодами. Так, у межах Новоетапського перелогу у 2016 р. налічено 18 окремих особин *U. pumila* та 1 куртину порості (1×2 м з численними дрібними екземплярами). Більшість цих рослин в'яз низького мають висоту 0,5–0,7 м, окремі доростають до 1,5–1,8 м, а поодинокі кущі перебільшують 2 м (до 2,2 м). Доречно наголосити, що переліг викошувався до 2011 р., тому надземна частина в'язу нищилась, сукупно з подібними чужорідними формами.

Таким чином, факт плодоношення змушує включити заносний *U. pumila* до списку флори судинних рослин асканійського степу. Разом з тим, постає питання щодо сучасної присутності та ролі у складі флори іншого в'язу – береста *U. campestris* L. [*U. carpinifolia* Rupp. ex G. Suckow] (Веденьков, 1989; Елонова, 1990; Шаповал, 2012). Його доросла особина росла у перебалку 59 кварталу (поблизу межі з дендропарком) серед потужних заростей терену, але ці насаджені куртини були зрубані у лютому 2012 р. згідно з лімітом № 490/09/3-2011 від 29.12.2011 р. та дозволом № 209 від 12.01.2012 р. на використання природних ресурсів у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова". У ході наступних обстежень з колишнього кущистого "букету" тут спостерігалась лише молода поросль терену.

Решту знахідок арборифлори у природному ядрі Біосферного заповідника "Асканія-Нова" репрезентують молоді неплідні рослини, спонтанно занесені, що поки не тягнуть за собою змін у флористичному списку степу, але потребують спостережень на предмет потенційної репродукції, попри незначні розміри¹. Одну молоду особину *Quercus robur* L., занесену жолудем з дендропарку, знайдено у куті 59 кварталу, поруч з меморіалом та екскурсійною стежкою (N 46°27'7.99"; E 33°52'51.12"). Додамо, що колишню лісо-смугу із дуба по борозні Новоетапського перелугу наразі репрезентують неплідні резистентні особини з архітектонікою аероксильного куща – поросль². У північно-західному куті Новоетапського перелугу виявлено один неплідний екземпляр каркаса західного *Celtis occidentalis* L., висотою 0,5 м (N 46°28'7.26"; E 33°53'17.45"). По дну західної борозни перелугу – одну незрілу рослину клена гінала *Acer ginnala* Maxim., висотою 1,8 м (N 46°27'58.26"; E 33°53'9.12"). У північно-східному куті Новоетапського перелугу, на межі цілини та прооранки, – молодий екземпляр горіха грецького *Juglans regia* L., висотою 0,7 м (N 46°28'28.44"; E 33°54'25.44"). По борозні ділянки "Стара" (квартали 42 та 43) – малий кущ глоду віялового *Crataegus flabellata* Rydb. (N 46°27'38.40"; E 33°53'26.70") та поросль яблуні *Malus domestica* Borkh. (N 46°27'51.42"; E 33°54'18.48" / N 46°27'30.18"; E 33°53'16.92").

Серед інших змін флористичного списку судинних рослин асканійського степу означаємо вилучення критичного, а точніше сказати "міфічного" виду *Vicia olbiensis* Reut. ex Timb.-Lagr. Уперше вика ольвійська згадується у аналітичній статті 1977 р.: "В степных полах встречается изредка. Ареал еще не установлен" (Водопьянова, Веденьков, 1977, с. 52), – згодом цитується у флористичному зведенні 1989 р.: "Сравнительно редок. Депрессии степи. Статус, распространение и фитоценотическая роль вида изучены недостаточно" (Веденьков, 1989, с. 27). Зазначимо, що у пристайному за часом списку Л.Д. Єлонової (Елонова, 1990) *V. olbiensis*, мабуть, замінена чи ототожнена із *V. lathyroides* L., принаймні не згадується без жодних пояснень. В останньому конспекті (Шаповал, 2012) ми зберегли *V. olbiensis* у статусі критичного виду, проте аналіз сучасної таксономічної обробки роду *Vicia* L. у флорі України (Федорончук, 2008) змушує змінити "компромісну" позицію і беззастережно виключити цей вид зі складу флори. На думку М.М. Федорончука (2008), попередні дані, що приурочують ареал *V. olbiensis* до Херсонської області (Вісюліна, 1954) або усього Причорномор'я і Криму (Цвелев, 1987) та різною мірою обмежують поширення *V. lathyroides* західними регіонами, є цілком хибними, оскільки не спираються на достеменні гербарні матеріали. По суті, документального фактажу про сумісне зростання на території України *V. lathyroides* із *V. olbiensis* (у розумінні О.Д. Вісюліної та М.М. Цвельова), як і надійних диференційних ознак між ними, не існує. Отож, із секції *Lathyroides* (Buchenau) Tzvelev України стосується лише *V. lathyroides*, що має номенклатурний пріоритет перед *V. olbiensis*.

Протилежна ситуація склалась із перстачем неблискучим *Potentilla impolita* auct. non Wahlenb. Останній було зведено у синоніми до *P. argentea* L., через прийняту (і загалом дотриману) монотипічну концепцію виду у конспекті (Шаповал, 2012), отже номенклатурно-таксономічну неприйнятність *Potentilla argentea* subsp. *impolita* O. Schwarz.

¹ Скажімо, у 2016 р. було знайдено пригнічений плідноносний екземпляр *Morus alba* L., висотою усього 0,9 м.

² Востаннє санітарну рубку указаної порослі здійснили у 2012 р. За результатами обліку 2016 р. тут налічено 84 куща дуба, висотою 0,5–1,9 м.

Проте, значний поліморфізм рослин *P. argentea* sensu lato у флорі асканійського степу, спонукає до більш вузького таксономічного тлумачення перстача сріблястого *P. argentea* та розгляду рослин з більшою опушеністю та розділними або розсіченими сегментами складного листка у ранзі самостійного виду – перстача занедбаного *P. neglecta* Baumg., – замість неправильно вживаної номенклатурної назви (misapplied names) *P. impolita* (Короткова, 1964; Веденьков, Водоп'янова, 1974; Веденьков, 1989; Елонова, 1990).

Насамкінець, уточнимо інформацію про поширеність окремих раритетних та заносних рослин. Найбільш значущою є зустріч созофіта *Psathyrostachys juncea* (Fisch.) Nevski, що зберігає у флорі асканійського степу критичний статус. За Л.Д. Слоновою (Елонова, 1990, с. 57): "Зафиксирован Е.П. Веденьковым и А.Г. Веденьковой еще в 1986 г.", при цьому попередньо підкреслюється, що його фіксація документується гербарним збором, але подібного зразка у гербарній колекції ASCN не зберігається (Шаповал, 2012). Жодної уточнюючої інформації про указану знахідку рослини у природному ядрі не розшукано.

На території України *P. juncea* є дуже рідкісною рослиною, реліктом з диз'юнкціями ареалу, що охоплює окремі розрізнені оселища Лівобережжя, Правобережжя і Криму, при цьому виразно тяжіє до формацій петрофітного степу на крейдяних або вапнякових відслоненнях та висококарбонатних щербенистих ґрунтах (Дубовик, 1976; Ена, Гаврилов, 2002; Коломійчук, 2005; Єна, Коломійчук, 2009; Мойсієнко, Мельник, 2013). Безперечно, це додає "інтриги" до сучасної реєстрації ламкоколосника та пояснення його природи у складі генетично молодого та збідненої флори асканійського степу.

Ретельні багаторічні пошуки цієї досить примітної рослини у ході планомірних флористичних та геоботанічних досліджень території Біосферного заповідника "Асканія-Нова" були безрезультатними. Нарешті, у липні 2014 р. указаний попередниками *P. juncea* знайдено, проте за межами природного ядра – у буферній зоні, по узбіччю дороги Асканія-Нова – Комиш з розбитим асфальтним покриттям, поруч зі зрідженою лісосмугою *Robinia pseudoacacia* L. (Шаповал, 2014, 2015). Чисельність даної популяції ламкоколосника складає до 100 особин, розосереджених по гребеню кювету та обіч бетонних опор лінії електромереж у вузькій смузі протяжністю 610 м (крайні точки популяції: N 46°26'44.76"; E 33°54'6.42" / N 46°26'37.86"; E 33°54'33.12"). Описане оселище приурочене до хребта вододілу і репрезентує неоднорідний простір з глибокою антропогенною трансформацією; його рослинність знаходиться у стані сильної дигресії.

Парадоксально, що по інший бік траси – у самому степу – не помічено жодної особини ламкоколосника, попри цілком придатні стації, де зосереджуються подібні пустельні фітоелементи. Таким чином, приймаючи апіорі аборигенну природу асканійської популяції *Psathyrostachys juncea*, надто складно збагнути специфіку її сучасного поширення на території Біосферного заповідника "Асканія-Нова", при цьому узгодити петрофілну приуроченість рослини з нестачею необхідного природного субстрату. Отож, логічно напрошується протилежна думка про заносний характер *P. juncea*, що підкріплюється окремими історичними фактами, а саме: при спорудженні указаної дороги Асканія-Нова – Комиш у середині 1970-их рр. безпосередньо на земляне полотно разом з гранітним щебенем було укладено прошарок ракушечного піску, завезеного із Криму, зокрема з кар'єрних розробок Роздольненського р-ну. У цю гіпотезу добре вписуються перша асканійська зустріч ламкоколосника у 1986 р. (усупереч глибокій історії обстежень степу з середини XIX ст.) та факт його зростання у околицях с. Славного згаданого Роздольненського р-ну АР Крим (Ена, Гаврилов, 2002).

У підсумку підкреслимо, що належність *P. juncea* до флори природного ядра дотепер лишається критичною, а стан єдиної популяції у контактній смузі буферної зони вразливим¹. Аналіз сучасного поширення, хронологія зустрічей та еколого-ценотичні характеристики оселища *P. juncea* у межах Біосферного заповідника "Асканія-Нова" схилиють до констатації заносної природи рослини, що лежить у руслі загальної парадигми флористичної "бідності" асканійського степу (Шаповал, 2014, 2015).

¹ З огляду на це, зібране насіння ламкоколосника було висіяне на копанірах у 59 кварталі масиву "Південний" (N 46°27'8.22"; E 33°52'55.07" / N 46°27'4.16"; E 33°53'2.47") та вершині кургану у дендропарку (N 46°27'29.82"; E 33°52'54.62").

Цілком непередбаченою є знахідка нових місцезростань волошки (медовоосотника) Талієва *Rhaponticoides taliewii* (Kleopow) M.V. Agab. & Greuter. У 2015 р. одну рослину знайдено обіч відгалуження екскурсійної стежки до стаціонару *Caragana scythica* (Kom.) Rojark. у 60 кварталі ділянки "Стара" (N 46°27'21.55"; E 33°54'8.15") у складі плакорно-зонального постпірогенного фітоценозу (асоціація *Stipa ucrainica* (+ *S. capillata*) + *Leymus ramosus* + herba varia), серед сильного аспекту будяка *Carduus uncinatus* M. Bieb. Згодом, у червні 2016 р. групу дорідних квітучих екземплярів зафіксовано у 25 кварталі Новоетапського перелогу по краю крупних заростей стоколосу безостого, поруч із латками *Vicia tenuifolia* Roth (N 46°27'57.00"; E 33°53'45.06"). Щодо першого локалітету достеменно відомо про умисне висівання насіння волошки, зібраного з оселищ у 68 та 80 кварталах у період 2006–2010 рр., при визначенні насіннєвої продуктивності виду (Н.Ю. Дрогобич, 2015 in colloq.). Куди складніше прояснити природу другого осередку *Rhaponticoides taliewii* на території Новоетапського перелогу. Мабуть, найбільш вірогідною може розглядатись версія щодо його приуроченості до площі колишнього інтродукційного розсадника, закладеного з метою досліджень господарсько-цінних дикорослих трав та їх впровадження у культуру. У 1978 р. старшим агрономом-ботаніком В.Г. Водоп'яною тут визначалась польова схожість насіння цілого ряду рослин, зокрема волошки Талієва (Водоп'янова, 1981). З огляду на штучний характер місцезростання, необхідність періоду адаптації молоді ізольованої ценопопуляції до непритаманної культурної стації, з наступним спонтанним заростанням останньої, багаторічний тип онтоморфогенезу *R. taliewii* з поліциклічними монокарпічними пагонами, часті (через рік) викошування перелогу у фазі цвітіння рослини, цілком допустимо, що значний проміжок часу волошка лишалась тут непоміченою.

Зустріч заносної перлівки *Melica transsilvanica* Schur (ASCN: 1 гербарний аркуш) можна було б сприймати цілком пересічною подією, коли б не єдина застаріла знахідка 1987 р. та єдиний відомий локалітет у кварталі 35 масиву "Південний": оборанка поруч з трасою (Елонова, 1990). 13.06.2016 р. *M. transsilvanica* знайдено у сусідньому 51 кварталі (N 46°28'0.36"; E 34°0'42.90"), за 1,5 км углиб степу, на зарослому горбку-куржанчику, оточеному фітоценозами пануючої асоціації *Stipa ucrainica* + *S. capillata* + *Leymus ramosus*. Додамо, що рослина також зустрічається у буферній зоні, по узбіччю дороги Асканія-Нова – Комиш, але, загалом, зостається рідкісною на території Біосферного заповідника "Асканія-Нова", характеризуючись епізодичними осередками з одиничними особинами.

Побіжно згадаємо про знахідки люцерни гібридної *Medicago* × *varia* Т. Мартін [M. media Pers. (Пачоский, 1923)] у 25 та 26 кварталах Новоетапського перелогу, що указують на більшу, за попередньо означену (Шаповал, 2012), зустрічність та поширеність виду у межах природного ядра. Тут таки, у смузі протипожежного прокошу 25 кварталу, знайдено раритетний і рідко зустрічний астрагал зігнутий *Astragalus reduncus* Pall.

Насамкінець зазначимо про подальше поширення заносного синяка Біберштейна *Echium biebersteinii* Lacaita, уперше знайденого ще у липні 2009 р. Зараз рослина зростає у масі по узбіччю дороги Асканія-Нова – Чкалове на перехресті з с. Новим Етапом, а також по східному краю загону № 9 Великого Чапельського поду, де поширення у 2016 р. набуло рис експансії. Поодинокі екземпляри зустрінуті у 25 кварталі Новоетапського перелогу, при цьому не безпосередньо по межі цілини, а дещо углиб (близько 10 м) степу.

Висновки

Подані матеріали щодо актуальних змін таксономічного складу флори та переліку місцезростань судинних рослин асканійського степу цілком узгоджені з попередніми накопиченими даними та оброблені у єдиному методичному руслі, формуючи цілісну аналітичну базу. Отже, до загального списку флори додано 5 видів (із них 3 нові, 4 згадуються уперше): *Kohlrauschia prolifera*, *Papaver rhoeas*, *Cotoneaster* cfr. *racemiflorus*, *Ulmus pumila* та *Potentilla neglecta*. Зі складу флори вилучено 2 види: *Dianthus pseudoarmeria* та *Vicia olbiensis*. Крім того, *Spiraea hypericifolia* перевизначено як її гібрид *S.* × *multiflora*. Таким чином, актуальний об'єм флори судинних рослин асканійського степу складає 524 види. Поточні знахідки молодих неплодоносних рослин із групи арборифлори потребують подальших спостережень на предмет потенційної репродукції і мають стати неодмінними об'єктами фітомоніторингу у найближчі роки. Уточнені дані про перелік місцезростань

окремих раритетних та заносних рослин демонструють нагальну потребу та фактологічну насиченість періодичних узагальнень та редакцій загального конспекту флори у ході її побіжних обстежень і тотальних реінвентаризацій.

- Веденьков Е. П. Флора заповідника "Асканія-Нова" (аннотированный список цветковых растений заповедной степи) / Е. П. Веденьков [Под ред. В. Н. Тихомирова]. – М., 1989. – 52 с.
- Веденьков Є. П. Флора заповідного степу "Асканія-Нова" / Є. П. Веденьков, В. Г. Водоп'янова // Рослинні багатства заповідного степу і ботанічного парку "Асканія-Нова". – К. : Наук. думка, 1974. – С. 11–58.
- Вісюліна О. Д. Рід Горошок – *Vicia* L. / О. Д. Вісюліна // Флора УРСР. – К. : Вид-во АН УРСР, 1954. – Т. VI. – С. 513–537.
- Водоп'янова В. Г. Эколого-биологическое изучение хозяйственно ценных дикорастущих трав с целью внедрения их в культуру / В. Г. Водоп'янова // Изучение структуры и динамики биогеоценозов заповедной степи "Асканія-Нова" и разработка научно-обоснованного режима их сохранения : Отчет о НИР (заключительный). УНИИЖ "Асканія-Нова". – № ГР 77026815. – Асканія-Нова, 1981. – 104 с.
- Водоп'янова В. Г. Новые виды флоры заповедной степи "Асканія-Нова" / В. Г. Водоп'янова, Е. П. Веденьков // Науч.-тех. бюл. УНИИЖ "Асканія-Нова". – 1977. – Ч. 2. – С. 50–56.
- Грибова С. А. Картирование растительности в съемочных масштабах / С. А. Грибова, Т. И. Исаченко // Полевая геоботаника. – Л. : Наука, 1972. – Т. IV. – С. 137–330.
- Дубовик О. Н. Новый род злаков (*Psathyrostachys* Nevski) для флоры УССР / О. Н. Дубовик // Новости систематики высших и низших растений. – К. : Наук. думка, 1976. – С. 121–123.
- Елонова Л. Д. Реинвентаризация и анализ современного состояния флоры цветковых растений заповедной степи "Асканія-Нова" / Л. Д. Елонова // Мониторинг состояния геофизической среды и биоты Украинского государственного биосферного заповедника "Асканія-Нова" в его типичном природно-антропогенном ряду экосистем : Отчет о НИР (заключительный). УНИИЖ "Асканія-Нова". – № ГР 01870098818. – Асканія-Нова, 1990. – 181 с.
- Ена А. В. Ломкоколосник (*Psathyrostachys* Nevski) – новый род для флоры Крыма / А. В. Ена, А. А. Гаврилов // Природа. – 2002. – № 3. – С. 15–17.
- Єна А. В. Ламкоколосник ситниковий *Psathyrostachys juncea* (Fisch.) Nevski (*Elymus junceus* Fisch.) / А. В. Єна, В. П. Коломійчук // Червона книга України. Рослинний світ [за ред. Я. П. Дідуха]. – К. : Глобалконсалтинг, 2009. – С. 235.
- Замятнин Б. Н. Род Кизильник – *Cotoneaster* Medic. / Б. Н. Замятнин // Деревья и кустарники СССР. Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. III. – С. 344–369.
- Карасев Г. М. Ботанический парк "Асканія-Нова" (итоги работ) / Г. М. Карасев. – К. : Гос. изд-во сельскохозяйственной литературы УССР, 1962. – 201 с.
- Карасьов Г. М. Деревя й чагарники ботанічного парку / Г. М. Карасьов, Л. М. Панова // Рослинні багатства заповідного степу і ботанічного парку "Асканія-Нова". – К. : Наук. думка, 1974. – С. 58–166.
- Каталог рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова" : Довідковий посібник / Н. О. Гавриленко, А. Ф. Рубцов, Л. О. Слепченко. – Асканія-Нова, 2003. – 116 с.
- Каталог рослин дендрологічного парку "Асканія-Нова" : Довідковий посібник / А. Ф. Рубцов, Н. О. Гавриленко, Л. О. Слепченко, З. А. Петренко, Ю. С. Литвиненко. – Асканія-Нова, 2012. – 132 с.
- Коломійчук В. П. *Psathyrostachys juncea* (Fisch.) Nevski в Северном Приазовье / В. П. Коломійчук // Вісник Запорізького державного університету: зб. наук. статей. Біол. науки. – Запоріжжя : ЗДУ, 2005. – № 2. – С. 35–36.
- Короткова Е. И. Динамика растительного покрова южно-украинской степи по наблюдениям в Аскании-Нова : дис. ... канд. биол. наук : 03.00.05 / Е. И. Короткова. – Л., 1964. – 243 с.
- Кузярін О. Т. Нові адвентивні види судинних рослин для Львівської області / О. Т. Кузярін // Наукові записки державного природознавчого музею. – Львів, 2012. – Випуск 28. – С. 143–144.
- Липа О. Л. Ботанічний парк в Асканія-Нова (матеріали до вивчення дендрофлори паркових насаджень УРСР) / О. Л. Липа // Журнал Інституту ботаніки АН УРСР. – 1939. – № 20 (28). – С. 155–171.
- Мойсієнко І. І. Перша знахідка *Psathyrostachys juncea* (Fish.) Nevski (Poaceae) на Правобережжі України / І. І. Мойсієнко, Р. П. Мельник // Чорноморський ботанічний журнал. – 2013. – Т. 9, № 4. – С. 605–608.
- Пачоский И. К. Список растений, обитающих на территории Государственного Заповедника "Асканія-Нова" / И. К. Пачоский // Изв. Гос. Степного Заповедника "Асканія-Нова". – Херсон, 1923. – Т. II. – С. 97–144.

- Федорончук М. М. Таксономічний аналіз роду вика (*Vicia* L., Fabaceae) флори України / М. М. Федорончук // Чорноморський ботанічний журнал. – 2008. – Т. 4, № 2. – С. 197–202.
- Цвелев Н. Н. Род Горошек, Вика – *Vicia* L. / Н. Н. Цвелев // Флора европейской части СССР [Отв. ред. Ан. А. Федоров]. – Л. : Наука, 1987. – Т. VI. – С. 127–147.
- Шаповал В. В. Созологічний елемент у флорі судинних рослин асканійського степу: сучасний склад та стан охорони / В. В. Шаповал // Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова". – 2014. – Т. 16. – С. 4–21.
- Шаповал В. В. Про сучасну знахідку *Psathyrostachys juncea* (Fisch.) Nevski у Біосферному заповіднику "Асканія-Нова" / В. В. Шаповал // VI відкритий з'їзд фітобіологів Причорномор'я (19 травня 2015 р. м. Херсон – смт Лазурне) : зб. тез доп. / відп. ред. М. Ф. Бойко. – Херсон : ХДУ, 2015. – С. 82–83.
- Шаповал В. В. Флора судинних рослин асканійського степу / В. В. Шаповал. – Асканія-Нова : ФОП Андреев О. В., 2012. – 195 с.
- Шульгина В. В. Род Таволга – *Spiraea* L. / В. В. Шульгина // Деревья и кустарники СССР. Дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1954. – Т. III. – С. 269–332.
- Mosyakin S. L. Vascular plants of Ukraine: a nomenclatural Checklist / S. L. Mosyakin, M. M. Fedoronchuk / Ed. S. L. Mosyakin. – Kiev : M. G. Kholodny Institute of Botany, 1999. – xxiv + 346 p.

Рекомендує до
друку Мойсієнко І.І.